

הקדמת המערכת

ת"א (ת"א) 1437/02 מוסינזון נ' האפרתי:¹ במרס 2003 דן השופט יהודה זפט בעתירתה של חנה מוסינזון, אלמנתו של הסופר המנוח יגאל מוסינזון, שטענה כי הספר לא תשווה, פרייטטה של הסופרת שפ"ה האפרתי, מפר את זכויות היוצרים בסדרת ספרי חסמב"ה שכתב הסופר. האלמנה ביקשה מבית המשפט שיורה למנוע את הפצת הספר של האפרתי בטענה שזכות היוצרים מייחדת לבעליה גם את העתקת הדמויות גיבורי היצירה המוגנת, וזכות זו הופרה באשר הספר מעתיק את הדמויות של חבורת חסמב"ה ללא רשותה של התובעת. השופט קבע כי מדובר בהפרת זכויות יוצרים, והורה לגרוס את כל עותקי הספר.

בגלל תקלה בבית המשפט ניתנה החלטה זו מבלי שסיכומי ההגנה הגיעו לידי השופט. עורך דינה של האפרתי הגיש בקשה לביטול פסק הדין, והשופט זפט קיבל את הבקשה לאחר שעורך הדין הראה כי קיים סיכוי להצלחת הבקשה ולשינוי התוצאה. במאי 2003 ניתן פסק דיין חדש ומתוקן, הקובע כי האפרתי לא הפרה את זכויות היוצרים של מוסינזון משום שהשימוש שעשתה בדמויות מתוך סדרת חסמב"ה אינו מהווה העתקה, כי אם עיצוב מחדש, באופן שמבדיל אותן לחלוטין מן הדמויות שתיאר מוסינזון. בכל מקרה, קבע בית המשפט, אף אם הדמויות מוגנות והאפרתי השתמשה בהן ללא רשות, מדובר ב"טיפול הוגן" ביצירה, המותר לפי סעיף 12(1) לחוק זכויות יוצרים, 1911.

* * *

לא פשוט לחזור לתקופה שבה כתבתי את הספר, ומסובך עוד יותר לחזור לתקופה שבה נתבעתי על הפרת זכויות היוצרים של יגאל מוסינזון המנוח, מחבר הספרים על חבורת חסמב"ה. אבל אני מנסה כי זה חשוב, כשם שהכעס והעלבון שחשה חנה מוסינזון בשם בעלה המנוח הינם חשובים, וכשם שפסק הדין שזיכה אותי מכל אשמה הינו חשוב. היה זה בסוף המאה שעברה. קיבלתי טלפון מידיד שלי, תסריטאי ומפיק, שהציע לי לכתוב סדרה קומית על זקני חבורת חסמב"ה, המנסים, בימינו, לפתור בעיות בדרך שבה פעלו הגיבורים בסדרה הידועה. נקודת המבט הייתה משעשעת, כי כיום אנהנו הרי נמצאים במצב אחר, כבר לא נלחמים על הקמת המדינה אלא חיים את היומיום שלה, והרעיון להפעיל מחדש לוחמי חירות מגויסים למטרות ביורוקרטיות או למטרת לחימה בפשעים של צווארון כחול או לבן נראה כמוביל בהכרח להתנגשות משעשעת. בקיצור, התלהבתי מן הרעיון. זמן קצר לאחר מכן התחלתי לכתוב משהו שקראתי לו "תיאור

1 דינים מחוזי לג(8), 717.

דמויות". עברתי מדמות לדמות וכתבתי מה קורה לה, איפה היא כיום, ומה עבר עליה מאז.

ישבתי בלילות במסעדת "דיקסי" בתל-אביב, הלקוחה היחידה במסעדה שהייתה אז חדשה ולא-מוכרת, אוכלת את ארוחת-הבוקר שלהם, שותה קפה, מעשנת כמו קטר וכותבת עד אור הבוקר. זו הייתה תקופה מאושרת, ואני מודה שלא עצרתי לחשוב על שום השלכות משפטיות למעשיי.

תוך כדי כתיבה גיליתי דבר אחר. גיליתי שאני מוצאת את עצמי במידה רבה בכל אחת מן הדמויות השונות. במיוחד הייתי מנשה התימני - בגרסה שלי לדמותו הוא אינו מצליח להתפרסם או לקבל כבוד מהברנז'ה של האקדמיה, פונה ליצירה מחתרטית וזועמת, פועל מתוך ספינה דומה לזו של אייבי נתן, אשר נטרפת ונסחפת לאי בודד, שם הוא פוגש את אלוהים התינוק. בסיפורה של כל דמות נכלל מרכיב של טירוף שאינו קשור בשום צורה לספרים המקוריים, ואשר נשא את הכתיבה הרחק מעבר ללעג או לביקורת כלפיהם, והפך את הדמויות לכלי לתיאור מחשבותיי וחוויותיי, ובעיקר - לכלי לביקורת חברתית.

אני זוכרת את המשפטים שנאמרו על הספר, על-ידי אנשים שרובם לא טרחו אפילו לקרוא אותו, שטענו כי זו פרובוקציה זולה וניסיון לשחוט פרות קדושות. כל שיש לי להגיד הוא שפרובוקציה הינה חלק בלתי-נפרד מהאומנות (בעניין זה אני מזדהה עם מנשה התימני), היא אינה זולה, היא עולה מאוד ביוקר, ואחריתן העגומה של הפרות הקדושות הינה תוצאה מבהינתי, ולא כוונה. אני נכנסתי לעובי הקורה, חפרתי לעומק וביטאתי את המחאה האישית שלי דרך הדמויות. בין אם התוצאה טובה מבחינה ספרותית ובין אם לאו, המטרה לא הייתה מעולם לעשות כסף על-ידי ניצול הפרסום של מוסינזון, או רצון לעורר פרובוקציות זולות.

לא אמשך לפרט באיזו דרך הודחתי עם כל שאר הדמויות. אספר רק שהזדהות כזאת הייתה הכרחית לכתיבה. קושי בכתיבה ציץ כאשר לא מצאתי נקודת הזדהות; ברגע שמצאתי - הכל זרם.

לאחר כשנה גיליתי שמצבור הדפים שמילאתי נראה דומה יותר לספר מאשר לסדרה טלוויזיונית, והחלטתי לנסות לפרסם אותו כספר. צלצלתי למפיק שהעלה את הרעיון מלכתחילה, וסיפרתי לו שזה מה שיצא. הוא נתן לי את ברכתו. אבל הייתי זקוקה לברכה אחת נוספת לפני שאצא לדרך. לאחר שהספר היה מוכן, הבנתי פתאום שאם אפרסם אותו, יקראו אותו גם קרובי-המשפחה של מוסינזון. הבנתי שזה לא יהיה הוגן לא לפנות אליהם, לתת להם לקרוא את הספר ולבקש מהם לתת לו את ברכתם. לא הרגשתי שיש דמיון מיוחד בין ספרי חסמב"ה לספר הזה, לא בסגנון הכתיבה, לא בתכנים ובוודאי לא בתפיסת הדמויות, אבל יכולתי לראות שאנשים לא יראו את זה כמוני. דמיינתי בתמימותי שגב' מוסינזון (שאליה בחרתי לפנות) תקרא את הספר ותכתוב משהו בסגנון: "משפחת מוסינזון מתכחשת לכל תוכני הספר ומוקיעה אותו" או אפילו "קראתי את הספר והוא גרוע מאוד, בוש לעולם הספרות". לא היה אכפת לי מה היא תכתוב, ולא ציפיתי שהיא תהיה מאושרת, אבל לא עלה בדעתי שההתייחסות תהיה מעבר להכרזה שזה אינו ספר מספרי חסמב"ה (הכרזה שאותה התכוונתי ממילא להכניס לספר עצמו, כדי לתת תוקף נוסף לרעיון המרד בדור המייסדים, שמאפיין בעיניי את הספר כולו).

בפועל, שבוע לאחר שמסרתי לידיה את הספר, פנתה אליי גב' מוסינזון והודיעה לי טלפונית שהיא אינה יכולה להרשות לי לפרסם אותו. היא הסבירה את הודעתה זו באמירה שיש כבר במשפחתה אנשים המתעתדים לכתוב המשך לספר, ואני גוזלת מהם אפשרות זו בפרסום הספר שלי. נדהמתי, אני חייבת להודות, כי מעולם לא ראיתי את הספר הזה כספר המשך לחסמב"ה של מוסינזון, וכאשר פניתי לאלמנתו, לא פניתי בבקשה לאישור. וכך גם הגבתי. ציינתי לפנייה באותה שיחה שלא זו הייתה השאלה, כלומר שמעולם לא ראיתי בה סמכות לאשר או לבטל את פרסומו של הספר, והמשכתי בכיוון שבחרתי בו. הוצאת תמוז קיבלה את הספר, וכך הוחלט ונחתם: הספר לא תשווה יצא לאור בשנת 2001. חשוב להדגיש שהפרסום לא נעשה מתוך כוונה אופורטוניסטית להרוויח הון כלשהו. אני מימנתי את ההוצאה כולה, ועד היום, אף שנמכרו ספרים, קיבלתי המחאה על סכום של 504 ש"ח בלבד, ששקלתי למסגר אבל בסופו של דבר פדיתי אותה והשתמשתי בכסף כי מעולם לא הייתי עשירה במיוחד.

אל ההוצאה הגיע מכתב מגב' מוסינזון, שבו היא אוסרת את פרסום הספר. התעלמנו. בשלב זה כבר היה ברור שקיימת התנגדות ואפשרות של תביעה, אבל לא הרגשתי בשום שלב שאני מפרה זכות כלשהי. לתפיסתי, הספר נכתב אומנם כתגובה על ספרי חסמב"ה אך לא כחיקוי או כגנבה ספרותית, ועל־כן הייתה לו זכות קיום לצד סדרת הספרים המקורית. באחד הימים הציע לי ידיד טוב לשנות את שמות הגיבורים אך אני סירבתי, כי בעיניי, דווקא צעד כזה היה מעשה לא־ישר. הרי אני מדברת בספר על חבורת חסמב"ה, אליה אני מגיבה והיא הטריגר לכתיבה. לא היה מקום בעיניי לטשטוש מסוג זה.

באופן משעשע, כל הפרסום שהספר זכה בו נסב דווקא סביב התביעה שהוגשה נגדי, ולא סביב הספר עצמו. התביעה הוגשה ביום הוצאת הספר לדפוס, וכללה בקשה לצו מניעה זמני, שיאסור את הפצתו. עמוד אחורי שלם של "ידיעות אחרונות" הוקדש לנושא, בלי תיאום או דיון איתי, כנראה ביוזמת הצד האחר. בכל הפרסומים, הכתבות וההתייחסויות לספר בעיתונות הכתובה או המשודרת, מעולם לא הצלחתי אני ליצור את הקשר עם העיתונאים. שום פנייה טלפונית שלי לטלוויזיה או לעיתון לא נענתה בחיוב. (בשלב מסוים ניסיתי לפעול לפרסום הספר, בלי קשר לתביעה, ונתקלתי בחומה של חוסר עניין.) העסק הזה היה תמיד תמוה בעיניי, מכיוון שחוסר העניין בספר עצמו היה כה גורף, שהתעלמות של גב' מוסינזון הייתה מן הסתם קוברת את הספר בתהום הנשייה דקות לאחר יציאתו מן הדפוס. בפעילותה, האריכה גב' מוסינזון את חיי־המדף של הספר ואת העניין הציבורי בו עשרות מונים.

בכל אופן, כאשר קיבלתי לידי את התביעה, הגעתי למסקנה שהמצב אינו פשוט, ושעליי לחפש עורך־דין. אמצעיי היו מוגבלים בלשון המעטה, ולא ידעתי לאן אני נכנסת, אבל האמנתי בצדקתי והייתי זקוקה לעזרה כדי להוכיח את "חפותי". ידיד המליץ לי על משרד עורכי־דין המתמחה, כך אמר, בזכויות יוצרים ופטנטים. קבעתי איתם פגישה. אני חייבת להגיד שכל העניין גם הצחיק אותי קצת. זה נראה כמו הרפתקה משונה, שחלקה היה מזועזע (הערות מחרידות ופוגעניות באינטרנט, הכפשות בעיתונים וכדומה) וחלקה היה מרגש (הספר קיבל התייחסות, גם אם לא בכיוון שציפיתי לו), ועוד דבר – מצאתי את עצמי יוצאת למלחמה על זכותי לכתוב את מה שכתבתי, על חופש הביטוי הפרטי שלי. נפגשתי עם עורך־הדין במשרד מן המהודרים שראיתי – דבר שגרם לי לחשוב שלא יהיה

לי כסף לשלם את הקפה, שהוגש חנם – וסיפרתי לו את הסיפור. למזלי, הנושא סיקרן אותו, ואחרי פגישה אחת, אם אני זוכרת נכון, נקראתי לבוא שוב למשרד לצורך חשיבה משותפת.

זהו מקרה מעניין של גבולות חופש הביטוי, נודע לי. כלומר, מדובר במקרה שמעניין עוד אנשים חוץ ממני. ומפתיע מזה, איני היחידה שנתקלה בקושי מסוג זה. סיפורו של דודו גבע ז"ל נודע לי באותה עת, ואני לקחתי צילום של כתב-ההגנה ופסקי-הדין המנומק לאחר הערעור לבית-המשפט העליון, וקראתי אותו המון פעמים בחודשים הבאים.² הבעיה הייתה, אם להשתמש בניסוחו של עורך-הדין, ש"את לא יכולה להרשות לעצמך את הפעולות המשפטיות שאפשר לעשות במקרה כזה". על כך עניתי שבאמת לא הייתי רוצה שחוסר האמצעים שלי יגביל אותו בכל צורה שהיא מבחינה משפטית. אני זוכרת שהוא השתמש במושג "פרו בונו", ואני שאלתי מה זה. תשובתו הייתה "זה טוב בשבילך". נדרשו לי כמה דקות להבין שהם הציעו בנדיבותם לטפל בתיק בלא תמורה. זו הייתה הצלה אמיתית, ואני אסירת-תודה על כך עד היום. ההחלטה הייתה להשאיר את הדיון בבית-המשפט המחוזי, בדיון על הבקשה לצו מניעת פרסום, ולהפוך את הדיון הזה לדיון העיקרי, כלומר, שהחלטת השופט בעניין צו המניעה תהווה בעצם החלטה לגבי החוקיות של עצם פרסום הספר.³

בשלב זה קרו שני דברים: הראשון, למדתי לכנות את הספר פרודיה. היה לי קושי לקבל את זה. אף שהספר היה מצחיק בחלקו, ראיתי בו ספר מחאה, ובזמן הכתיבה ראיתי בו כלי-קיבול לתחושותיי. ההגדרות, כולן, נעשו בדיעבד. הדבר השני היה שהתבקשתי לראשונה לפרט בכתב את משנתי, את המניעים לכתיבתו ופרסומו של הספר, ואת תחושותיי לגבי תגובתה של גב' מוסינזון – הכל תחת הכותרת "תגובת הנתבעת".

2 הערת המערכת: ראו ת"א (ת"א) The Walt Disney Co. 2221/91 נ' גבע, פ"מ תשנ"ג (1) 3. בעניין זה ביקשה חברת וולט דיסני, בעלת זכויות היוצרים בדמותו של "דונלד דאק", לאסור על הקריקטוריסט המנוח דודו גבע להשתמש בדמות המצוירת ללא רשותה. גבע כתב את ספר הברווז, ובו שילב את דמותו של דונלד דאק, כשהוא חובש כובע טמבל ומכרבותו מסתלסל התלתל המפורסם של שרוליק, וכך יצר את מובי דאק. גבע טען כי מדובר בשימוש משני בדמות, שאין בעל זכויות יוצרים יכול להגבילו, וכי בכל מקרה, מול זכות היוצרים עומד חופש היצירה האומנותית. בית-המשפט המחוזי פסק כי דמותו של "דונלד דאק" הינה יצירה מוגנת בזכויות יוצרים, וכי אין אומן החפץ ליטול אותה רשאי לעשות בדמות שימוש ללא קבלת אישור מבעל זכויות היוצרים. עוד נקבע כי חריג לזכות היוצרים הוא מצב שבו מדובר בביקורת, אך נקבע כי במקרה זה אין הספר בגדר "ביקורת" על הדמות ועל-כן השימוש בה אסור. ברע"א 2687/92 גבע נ' חברת וולט דיסני, פ"ד מח(1) 251 (להלן: עניין גבע נ' וולט דיסני), נדחה ערעורו של גבע, ונקבע כי דמותו של דונלד דאק נכללת בגדר "יצירה אומנותית", כי "הסימן הגרפי" (שרטוט הדמות) מהווה את עיקר היצירה המוגנת וכי תחולתו של עקרון חופש הביטוי מוגבלת לגדרם של דיני זכויות היוצרים החקוקים. בית-המשפט העליון דחה את טענת ההגנה כי מדובר בטיפול הוגן. התוצאה הייתה שהספר נאסר לפרסום כל עוד הוא כולל את דמותו של מובי דאק.

3 הערת המערכת: בהליך מיום 26.3.2003 דן בית-המשפט בתיק לגופו כבר בשלב הבקשה לסעד זמני, בהסתמך על החומר שלפניו. הדיון התנהל ללא שמיעת עדים, בהסכמת הצדדים.

בשלב הראשון כתבתי באופן זורם את מחשבותיי, במסמך שהוגש כחלק (קטן) מכתב-ההגנה. בשלב השני התעמקתי בקריאת פסק-הדין של בית-המשפט העליון בעניין גבע נ' וולט דיסני, ובחיפוש אחר מקרים דומים ברחבי העולם, כדי להבין את ההיבט המשפטי הכולל של מצבי. למדתי שלפרודיה יש הגנה מסוימת, המכונה "טיפול הוגן" (fair use), אם ניתן להוכיח כמה דברים, כגון שהבחירה במושא הפרודיה תורמת רעיונית ותוכנית לנושא ולאופי של הפרודיה, ושיש בפרודיה ביקורת חברתית שמרוויחה מעצם הבחירה במושא – למשל, כאשר הוא חלק משמעותי מהתרבות של אותה חברה שהביקורת מופנית אליה. בפסק-הדין שקראתי הוסבר כי גבע לא היה מוכרח להשתמש בדונלד דאק כדי לבקר את הקיבוצים בישראל, ושהמטפורה לא הרוויחה עומק מהשימוש בברווז המצויר המפורסם. אם אני מבינה את מניעיו של גבע, הוא פשוט חשב שזה מצחיק לראות את דונלד דאק עובד בקיבוץ, ובעיניו (כמו-גם בעיניי, אגב), הייתה זו עילה מספיקה לגייס אותו לקטיף. חברת דיסני ובית-המשפט העליון חשבו אחרת.

כאשר בחנתי את רעיון "הטיפול הוגן" בהקשר של הספר שלי, ראיתי דברים אחרים. השימוש בחסמב"ה כמושא הפרודיה הופך את הספר לביקורת חברתית, המדברת על השינוי שחל במדינה ובערכיה למן קום המדינה ועד היום. הפעולה הפרודית היא בחינת הערכים שעל-פיהם פעלה חבורת חסמב"ה בראשית שנות המדינה בראי המצב החברתי והמדיני של ימינו. התוצאה – אבסורדית, בדומה לתחושה שמתעוררת בי כאשר אני חושבת על הכוונה והתוצאה, או על הפער בין הערכים שעליהם גדלתי (ואשר בוטאו בספרי חסמב"ה) לבין העדר הערכים המוחלט במערך האופורטוניסטי, האסקפיסטי והבורגני שמאפיין את המצב הנוכחי, במדינה שאני חיה בה כיום. קיימת סתירה בין המאבק על הקמת המדינה שבדרך לבין הקיום היומיומי והאפור של המדינה שהגיעה. וכך קרה שדווקא באמצעות ההסתכלות המשפטית יכולתי להבין טוב יותר מה הניע אותי להתבטא בחריפות כזו, דרך דמויות בדויות שהיוו חלק משמעותי מילדותי ואשר נהפכו למגוחכות כל-כך בהתבגרותי, לנוכח "המצב במדינה".

אני רוצה להדגיש: הכתיבה לא הייתה מודעת. ההחלטה המודעת ביותר שקיבלתי – לתאר את "הקוטב הדרומי" של הדמויות – גם היא נוסחה אצלי בדיעבד: התחלתי בירון זהבי, שאותו הגדרתי כהומו מזדקן העומד על סף התאבדות בעקבות פרידה שוברת-לב ממאהב ישן, ושיחת-טלפון עם תמר מחזירה אותו לחיים. רק לאחר כתיבת הפרק הראשון, כאשר ראיתי שתיארתי את ירון כמשהו הפוך לחלוטין מהדמות הגברית הכוחנית-המצליחנית שנבנתה על-ידי מוסינזון, הבנתי שעליי לתת לכל הדמויות גורל דומה במהותו. להיות "ההפך" ממה שהיו בסדרה. וכך, שולמית החובשת נהפכה לרוצחת סדרתית; ירחמיאל הממושקף, המשכיל, נהפך לדתי קנאי; אהוד השמן נעשה רוזה; תמר נהייתה קירחת, וממקומה כמשנה לירון עלתה לדרגת מנהיגת החבורה, וכן הלאה. לכל אחת מן הדמויות הייתה סיבה ליהפך למה שנהפכה. ירון היה רגיש, והכוחנות עלתה לו בבריאות. שולמית לא נקראה עוד לעזור או לחבוש, וחיפשה אנשים להציל. משלא מצאה, יצרה בכוחות עצמה את "קהל הנזקקים" שלה: בכך שפצעה אותם למוות, יכלה מייד לאחר-מכן לחבוש אותם שוב, כפי שאהבה וידעה לעשות, ומאותו רגע להישאר לידם עד רגע מותם ולשיר להם את שיר החובש.

מעבר לדמויות, היה הספר לגביי, באופן לא-מודע, כלי לעיבוד תכנים אישיים. אני

התייתמתי מאבי בגיל שש, כאשר נהרג במלחמת יום־הכיפורים. הספר נפתח בקביעה שמוסינזון, כאשר הפסיק לכתוב את סדרת הספרים, נטש את דמויותיו להלך בארץ ללא מטרה, והוא חייב לכתוב להם "סוף טוב". אלוהים עצמו, במהלך הספר, נוטש את השמים, וברגרסיה מגיע לאי של מנשה כתינוק מגודל ומופרע. אני רואה בקווי העלילה ביטוי לתחושות של נטישה ואובדן דרך, שנגעו בהיעדרותו של אבי מחיי. בוודאי ישמח את הקוראים לשמוע כי בסיום הספר אלוהים נוטש, מוסינזון נהפך לאלוהים החדש, ואבי חוזר לחיים ומגיע לאסוף אותי מבית־הספר.

נחזור לענייני המשפט. כתב־ההגנה המרשים, העבה והמפורט של עורכי־הדין שלי פוון כמעט כולו למטרה אחת, כפי שהוסבר לי: להגיע את השופט לקרוא את הספר. הובאו ציטוטים, הסברים ופירוט מאפיינים, דוגמות ממקרים מקבילים ברחבי העולם (כגון המקרה של הרוח נשבה של אליס רנדל, המתאר את הספר רב־המכר חלף עם הרוח של מרגרט מיטשל מנקודת־מבטם של העבדים השחורים, אשר הוגדר בפסק־הדין כביקורת חברתית מוגנת),⁴ והוכחות לכך שטיפולו של הספר ביצירה המקורית הינו בבחינת "טיפול הוגן", שהספר עונה על הגדרות המעניקות לו הגנה כפרודיה, שהדמויות בספר אינן דומות לדמויות של חברי חבורת חסמב"ה מעבר לשמן, ועוד זוטות. ניסוח כתב־ההגנה ארך זמן רב, וכל אותה עת תקשרו ביניהם עורכי־הדין של ההגנה והתביעה, וסיכמו ביניהם על דחיות והארכות בדיונים. הארכות אלה תואמו בין עורכי־הדין, אם הבנתי נכון, והשופט לא תמיד עודכן לגביהן.

באחד הימים התפנה השופט לבחון את התיקים שעל שולחנו, וראה כי התיק מוסינזון נ' האפרתי טרם טופל. לפי התאריכים שנרשמו בתיק (שלא תאמו את ההחלטות המשותפות של עורכי־הדין) היה עיכוב בהגשת כתב־ההגנה, ובהתאם לכך סיכם השופט את התיק ופסק כי נעשתה הפרת זכויות יוצרים, וכי על ההוצאה לאסוף, להשמיד ולהרוס את כל עותקי הספר באשר הם.⁵

ביום חמישי, לאחר שקיבל את החלטת השופט, התקשר אליי עורך־הדין שלי והודיע לי על כך. אנחנו מערערים כמובן, אמר, אבל כרגע זו ההחלטה. אני זוכרת שאמרתי לו "אוי־קיי..." אבל בראשי עברה מחשבה מפחידה שאני אשלם על זה ביוקר, ולא בכסף דווקא. אכן, כפי שחששתי, ביום ראשון התעוררתי עם דימום באף, שלא פסק. לא הייתה קרישה. אני זוכרת שהתקשרתי לאימי, והיא אמרה שהיא בדרך לאסוף אותי לבית־החולים. בעודי מתכוננת לצאת, התקשר אליי שדרן הרדיו רוי ברקאי כדי לבקש את תגובתי על הפסיקה. זו הייתה בערך הפעם השלישית שדיברתי איתו בחודשים האחרונים (הוא כמובן יצר תמיד את הקשר, והנושא היה כמובן התביעה נגדי, ולא ההיבטים הספרותיים של היצירה), כך שהרגשתי כמכרה ותיקה ושמחתי לשמוע ממנו, גם אם הוא לא ידע שתוך כדי הריאיון הרדיופוני טפטפתי דם על השולחן בסלון כערפד לאחר

4 הערת המערכת: ראו את פסק־הדין *Suntrust Bank v. Houghton Mifflin Co.* 268 F.3d 1257 (11th Cir. 2001), אשר עסק בספרה של אליס רנדל *The Wind Done Gone*.

5 הערת המערכת: מדובר בהחלטה מיום 26 במרס 2003, שניתנה כאמור בהעדר סיכומי ההגנה.

סעודה. סיפורי שעורך־הדין שלי יערער, כמובן, ואני זוכרת שאמרתי גם שאני מתכוונת להביא את כל הספרים ל"כיכר הלחם" (הלוא היא כיכר המדינה) ולשרוף אותם שם כדי לחמם קצת את יושבי האוהלים. נדמה לי שהכרזתי גם שאני רוצה להתארח בתוכניתה של מירב מיכאלי בטלוויזיה עם עז, וכל זמן הריאיון להאכיל אותה בדפי הספרים. מה שקרה בפועל הוא, כמובן, שהייתי מאושפזת מיום הפסיקה ועד יום ביטולה בתל־השומר בסכנת־חיים. הגוף שלי, כמו בית־המשפט, פנה נגדי.

אבל כעבור עשרה ימים התקבלה הבקשה לביטול פסק־הדין.⁶ טענת עורך־הדין שלי הייתה שקיצור התהליכים וההתעלמות מכתב־ההגנה לא נעשתה ביוזמת התובעת, ולכן השופט יכול לבטל את הפסיקה ולהחליט לקרוא את כתב־ההגנה, אם יבחר בכך. והוא בחר בכך! הוא בחר בכך, וביום שבו שוחררתי מבית־החולים, לאחר שטיפול חדשני הצליח לשפר את מצבי ולייצב אותו, קיבלתי טלפון מעורך־הדין המבשר לי שכתב־ההגנה אושר להגשה. בתחושת אופטימיות זהירה נסעתי מבית־החולים הביתה. לאחר כשבועיים הגיעה תגובת התובעת, שהתמקדה כרגיל בציטוטים מזעזעים, אנטי־דתיים ו"פורנוגרפיים" להערכתם, ובתיאור הנזק שייגרם לקוראי חסמב"ה הצעירים (ספרי לא נועד להם כלל). התביעה התמקדה במיוחד בשני עניינים תוכניים בספרי: הרגרסיה של אלוהים המתוארת בו; והעובדה שיש בו תיאור של יחסי מין, "בעוד שבכל סדרת ספרי חסמב"ה לא הייתה אפילו נשיקה אחת". אחת העובדות שהתביעה הסתמכה עליהן, לדעתנו, הייתה שהשופט, מר זפט, הינו אדם דתי.

בכתב־ההגנה נמנעו עורכי־הדין שלי, ואני מסכימה איתם לחלוטין, מלבקר באופן כלשהו את ספרי חסמב"ה, ותגובות מצידנו בנוסח "לא היו אומנם נשיקות, אבל תיאורים אלימים ודה־פרסונליזציה של הערבים כמכוערים ומטונפים היו גם כן בכל ספר וספר בסדרה" – לא נכתבו. כלומר, הייתה הקפדה לא לעורר מלחמת־נגד, ועל כך אני שמחה, אף שהתביעה, מצידה, לא חסכה בתיאורים ציוריים של תוכני הספר וביקורת ספרותית שלא במקומה.

כעבור כחודש, אם אני זוכרת נכון, הגיעה פסיקתו של השופט, ובה נאמר כי אין בפרסום הספר לא תשווה משום הפרת זכויות יוצרים, וכי הספר הינו פרודיה וביקורת הוגנת.⁷ השופט לא הסתפק בהערכה זו, אלא הוסיף וניסח מבחן הפרת זכויות יוצרים משלו: כדי לברר אם דמויות אכן נגנבו מספרי חסמב"ה, כתב בפסיקה, יש להסיר את שמות הדמויות מדף הספר ולבחון אם אפשר לזהות מי המדבר ללא שמו. כאשר עשה את הניסיון על ספרי חסמב"ה הצליח לנחש במי מדובר ללא בעיה. כאשר עשה את הניסיון על הספר שלי, סיפר, לא הצליח לזהות בהם ולו דמות אחת מספרי חסמב"ה. וכך, כתב, נוכחתי לדעת שאין קשר בין דמויותיו של מוסינזון לדמויות בספרה של האפרתי. בסופו של דבר הותר הספר לפרסום, ושמי נוקה מכל אשמה של גנבת זכויות. הייתה בזה הקלה גדולה, וגם צער על כל התהליך. אבל לאחר כמה שבועות קיבלתי דוא"ל מאיש

6 הערת המערכת: בש"א 7225/03 האפרתי נ' מוסינזון מיום 10 באפריל 2003.

7 הערת המערכת: פסק־דין מיום 29 במאי 2003.

רשת ותיק, הידוע בשם "הלמו"⁸ שליווה את התהליך המשפטי שלי. הוא כתב לי "מלמדים את פסקי-הדין שלך באקדמיה", ושלח לי קישור לאתר של הפקולטה למשפטים. אולי ברגע הזה הבנתי באמת שהמשפט וכל מה שעברתי הניבו תוצאה חיובית וחשובה בעניין חופש הביטוי.

ובימים אלה אני מסיימת כתיבת ספר סיפורים חדש.

8 הערת המערכת: זה כינויו של משה הלוי, אשר מפרסם זה שנים אחדות ברשת האינטרנט קטעים סטיריים, חדשות אלטרנטיביות וידיעות נוספות. כתובת האתר: <http://www.halemo.net/>